

S. A. MYKHAILOV
Cheboksary, Russia

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF HIGHER EDUCATION CONTEXTS

The article investigates the peculiarities of dynamic development of the higher education system in modern Russia. Improving the effectiveness of structural and functional reorganization is examined through dialectics of interaction and complementarity of elements of traditional and innovative education. The characteristics of modern science, modernism and postmodernism, and the specificity of their impact on the innovative development of higher education are reflected. The context is referred to a two-level consistency covering issues of theoretically justified integrity as well as conceptual unity in whole.

Key words: education, traditional education, innovative education, science, context.

С. А. МИХАЙЛОВ
м. Чебоксари, Росія

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ КОНТЕКСТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей динамічного розвитку системи вищої освіти в сучасній Росії. Підвищення ефективності структурної та функціональної перебудови розглядаються крізь діалектику взаємодії та взаємодоповнення елементів традиційної та інноваційної освіти. Відображено характеристики сучасної науки, модернізму та постмодернізму, а також специфіку їхнього впливу на інноваційний розвиток вищої освіти. Під контекстом розуміється дворівнева системність, що охоплює проблеми як теоретично обґрунтованої цілісності, так і концептуальної єдності в цілому.

Ключові слова: освіта, традиційна освіта, інноваційна освіта, наука, контекст.

Стаття надійшла до редколегії 02.07.2014

УДК 371.315.6:821.161.2

О. Д. МХИТАРЯН
м. Миколаїв

ІДЕЇ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА Й ДІАЛОГУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В НАВЧАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто провідні ідеї науково-педагогічної спадщини В. Сухомлинського, спрямовані на реалізацію пропегованої ним педагогіки добра й діалогу під час навчально-корекційних впливів словесника. Визначено специфічні засоби індивідуального підходу вчителя до учнів із низьким рівнем літературних знань і вмінь.

Ключові слова: педагогіка добра й діалогу В. Сухомлинського, навчально-корекційна робота словесника, учні з низьким рівнем літературного розвитку.

Інноваційна перебудова освітньої системи в Україні зумовлює необхідність удосконалення шкільного навчання літератури - провідного фактора підвищення рівня розвитку держави та якості життя окремого громадянина. Сучасний стан викладання української літератури потребує чітких теоретико-методичних рекомендацій щодо формування літературних знань і вмінь учнів із низьким рівнем навчальних досягнень. Відтак актуалізується вивчення гуманістичної спадщини В. Сухомлинського, спрямованої на систему виховання «важкої» дитини в колективі, де формуються її потреби, розкриваються здібності, але водночас зберігається своєрідність.

Удосконаленню шкільної літературної освіти сприяє дослідження значущості багатогранного наукового доробку видатного педагога, здійснюване вченими з початку 50-х років минулого століття в Україні (О. Губко, Ф. Кузнецов, Є. Лебедева, Б. Лихачов, С. Соловейчик) та поза її межами (А. Борисовський, М. Богуславський, Б. Кваша, М. Мухін). Важливими для розвивального навчання літератури є висновки фахівців про особистість і творчість В. Сухомлинського (І. Бех, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко С. Сисоева), специфіку його науково-педагогічної діяльності й дидактичної системи (М. Богуславський, В. Курило, А. Розенберг, О. Сухомлинська) та значення

окремих аспектів навчально-виховної процесу (О. Білюк, О. Варецька, Н. Савінова, О. Соколовська, С. Якименко).

Осмиленню концептуальних ідей В. Сухомлинського щодо корегованого навчання літератури в контексті сучасних освітньо-виховних теорій та досвіду розбудови української школи сприяють філософсько-літературознавчі, психолого-педагогічні й методичні дослідження. Методологічним орієнтиром у сучасному розмаїтті суперечливих наукових ідей щодо процесу розвитку літературних знань і вмінь учнів виступають положення педагогічної синергетики (В. Андрущенко, В. Лутай, С. Черепанова) та філософські ідеї гуманізації й технологізації освіти (Г. Скворода, Р. Декарт, Б. Гершунський, П. Юркевич). Продуктивними є літературознавчі теорії художнього твору й наукові основи його аналізу (О. Потебня, М. Бахтін, О. Галич, Г. Клочек, В. Марко, М. Наєнко).

Обґрунтування психічного розвитку особистості під час подолання відставання учнів у засвоєнні літератури передбачає врахування: 1) культурно-історичної концепції розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського; 2) психологічної концепції інтелекту Ж. Піаже; 3) вчення про загальні закономірності психічного розвитку дитини (П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, С. Рубінштейна, Н. Талізної та ін.). Ключем до розуміння читацьких труднощів учнів зі слабкими навчальними досягненнями є визначення їхніх вікових психо-розумових особливостей і психологічних факторів підвищення рівня навченості (З. Калмикова, С. Максименко, А. Маркова, Н. Менчинська, М. Мурачковський та ін.).

Теоретичні основи дослідження становлять педагогічні ідеї індивідуалізації та гуманізації навчання школярів із низьким рівнем навчальних досягнень Г. Ващенко, А. Дістервега, А. Коменського, А. Макаренка, Й. Песталоцці, С. Русової, К. Ушинського; ґрунтовні праці з питань учнівської неспішності Ю. Бабанського, М. Мурачковського, В. Цетлін; а також дидактичні студії П. Блонського, А. Бударного, Л. Славіної та ін. Використано й досягнення педагогічної діагностики та корекційної педагогіки (О. Гонєєв, С. Гончаренко, В. Кащенко, В. Ліфінцева, Н. Пастушенко, Р. Пастушенко, І. Подласий, П. Підласий,

В. Сластьонін та ін.). Цінними для нашого розгляду є узагальнення шляхів вивчення неспішності й відставання учнів, визначення теоретико-практичних заходів подолання цих негативних проявів шкільної дійсності. Деякі аспекти проблеми учнівської неспішності розкрито в працях сучасних науковців: О. Пехоти, А. Плигіна, М. Поташника, С. Сисоєвої, І. Якиманської та ін. Розроблені ними засади особистісно зорієнтованого навчання й виховання завдяки інноваційним освітнім технологіям є необхідною передумовою проектування формування знань і вмінь учнів із низьким рівнем успішності.

Основні аспекти вдосконалення літературних знань і вмінь учнів відображені в дослідженнях класиків методичної науки (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, М. Кудряшов, О. Мазуркевич, Є. Пасічник, Б. Степанишин та ін.) та провідних сучасних науковців (Ю. Бондаренко, В. Гладишев, А. Градовський, О. Ісаєва, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, О. Семенов, А. Ситченко, Г. Токмань, В. Уліщенко). Учені наголошують на індивідуалізації вивчення літератури, стверджують провідну роль спеціально організованого навчання в цілеспрямованому розвитку особистості, слушно акцентують на діалогізмі й проблемності як основних принципах літературної освіти, пов'язуючи її поліпшення з удосконаленням інтелектуальної сфери школярів. Однак цілеспрямованого дослідження гуманістичних ідей В. Сухомлинського щодо підвищення навчальних досягнень учнів з української літератури досі не маємо.

Метою статті є з'ясування основних положень науково-педагогічного доробку В. Сухомлинського, спрямованих на реалізацію пропагованої ним педагогіки добра й діалогу в ході навчально-корекційної роботи вчителя на уроках літератури.

Як учитель літератури, В. Сухомлинський дає багато цінних порад щодо навчання й виховання «дітей із зниженою научуваністю», визначаючи основою навчально-корекційного процесу ідеї педагогіки добра й діалогу. Розкриваючи сутність поняття «добро», учений наголошує на необхідності формування в людині моральних рис милосердя, співпереживання, нетерпимості до зла, внутрішнього бажання творити добро, зазначаючи: «Добро – це думка, помножена на волю, тільки за цієї

умови матимемо непримиренність до зла, – а це і є сама суть добра. Те, що повинно стати моральною серцевиною твоєї особистості, – моральна чистота, благородство, непримиренність до зла, залежить від того, як ідея добра стає твоїм переконанням, суттю твоєї душі – твоєю органічною потребою застосувати на кожному кроці мірку оцінки того, що відбувається в світі... Мета виховання полягає в тому, щоб, морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло» [7, 230]. Це означає, що й для вчителя визначальною якістю є потенціал його цінностей, або, за словами В. Сухомлинського, спрямованість на людину, здатність любити, поважати й зрозуміти іншого. Саме тому педагогічну систему вченого вважають яскравим прикладом гуманістичної педагогіки, що, на відміну від авторитарного виховання, в основі якого – примус до навчання, передбачає здатність учителя за допомогою почуттів і логіки проникнути у внутрішній світ дитини й збагнути мотиви її вчинків.

Учителеві особливо важливо перейнятися ідеями гуманістичної педагогіки, працюючи з учнями, які мають різноманітні пізнавально-особистісні труднощі, оскільки, як зауважує В. Сухомлинський, виховання цієї категорії дітей – це справжній екзамен на гуманність [5, 505]. Крім того, на думку педагога, гуманність не створюється якимись особливими прийомами й неможливо досягти якісної зміни в навчальних досягненнях учня якимись надзвичайними заходами чи засобами впливу на волю дитини. Позитивним зрушенням у літературному становленні учнів із низьким рівнем знань і вмінь, які часто пригнічені невдачами в навчанні, активно сприяє віра учня – передусім у власну спроможність досягти більшого, й віра вчителя в неодмінність успіху такого школяра: «Це воістину велика мудрість, людська терплячість вихователя: протягом багатьох тижнів бачити, як у дитини нічого не виходить, як маленькі, дуже скромні досягнення даються їй нелегкою працею, і водночас бути переконаним у тому, що в дитини зрештою вийде те, до чого вона прагне. Я б порівняв цю віру, ці надії педагога з вірою і надіями лікаря біля ліжка хворого» [5, 511].

Гуманізувати навчально-виховний процес потрібно й завдяки прогнозуванню роз-

витку такого учня з опорою на позитивне в ньому й перетворенню всієї структури його особистості через вплив на кращі якості. Для цього педагог має культивувати в собі чуйність, уміння бачити серед негативних рис характеру й поведінки підлітка його незахищеність, прагнення до самовдосконалення. Ідеться про зміну акцентів у педагогічних функціях: головним завданням учителя стає не контроль та оцінювання учнів, а надання їм розвивальної допомоги, що активізує їхні внутрішні ресурси для подолання навчальних проблем: «Ніщо так не пригнічує дитину, як усвідомлення безперспективності: все, я ні на що не здатний. Зневіра, пригніченість – ці почуття позначаються на всій розумовій праці школяра, його мозок ніби ціпеніє. Тільки світле почуття оптимізму є цілющим струмком, який живить річку думки» [6, 465]. Визнається право учня бути самим собою, попри його недоліки й помилки, виявляється повага до думок, почуттів, прав і свобод дитини, демонструється любов. Водночас така педагогіка ненасильства не є потуранням учителя дитині або використанням лише схвалення, оскільки завдяки стимулюванню механізмів моральної саморегуляції учня передбачає прийняття ним педагогічних вимог.

У розвивальному навчанні літератури особливої значущості набуває «гармонійне єднання Знання й Віри, їхнього світоглядного синтезу» (Б. Гершунський), тому з'ясуємо життєдайні джерела педагогічної віри вчителя літератури. Як стверджує В. Сухомлинський, «найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки», – це вивчення дитини, знання її сили й слабкості, розуміння її думок, переживань, бережне доторкування до її серця [5, 441]. У свою чергу, знати дитину можна за умови постійного збагачення педагогічної культури вчителя, першою ознакою якої є звернення до розуму й серця вихованця: «В учителя, який володіє цим справжнім багатством, виклад матеріалу виливається ніби в розмірковування, спрямоване до співрозмовника – учня. Вчитель не виголошує істини, а розмовляє з підлітками, юнаками і дівчатами: ставить питання, запрошує задуматися над цими питаннями» [5, 452]. Ідеться про діалогічне педагогічне спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії

педагога та учнів. Наснажене педагогічною вірою діалогічне спілкування дає змогу виробити в учнів ціннісне осмислення художньої інформації, від чого безпосередньо залежить їхнє повноцінне сприймання твору. Однак діалог не лише активізує читацький досвід учнів, сприяючи подоланню пізнавальних труднощів під час осягнення художніх творів, а й визначається рівнем сформованості цього досвіду, який в учнів із низьким рівнем навчальних досягнень доволі обмежений.

Оскільки педагогічний діалог із «проблемним» учнем, за В. Сухомлинським, насамперед реалізується у формі розвивальної допомоги, коли вчитель залишає дитині простір для власних зусиль і роботи її душі в подоланні пізнавальних і особистісних проблем, для коригованого навчання літератури вченим пропонуються специфічні засоби індивідуального підходу, що виявляються в особливому режимі навчальної роботи, нестандартних прийомах мотивації навчання, розвивальних методах і прийомах розумової праці, формах організації читацької діяльності учнів.

Дітей із зниженою здатністю до навчання, якими часто виявляються учні з низьким рівнем літературного розвитку, В. Сухомлинський називав найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежному розмаїтті квітника людства, зауважуючи, що вони потребують особливої уваги вчителя. Індивідуалізація їхнього навчання передусім має спиратися на глибоке вивчення вчителем психології кожного з таких учнів, причому починати слід з діагностики їхнього здоров'я, адже запобігання, хворобам, зміцнення організму – одна з дуже важливих умов підвищення ефективності розумової праці [3, 445]. Специфіка навчально-корекційних впливів учителя полягає в тому, щоб під час вивчення предмета учні якомога менше відчували свою неповноцінність та вчилися думати. Для цього треба навчати й оцінювати дитину з урахуванням її можливостей і докладених особистих зусиль для досягнення навчального результату: «Посправжньому вимагати – це означає вміти зрозуміти і відчувати серцем, що учневі під силу, а що ні» [5, 497]. Спеціально спрямована на плекання розуму учнів робота передбачає напруження їхніх особистих інтелектуальних здібностей; досягнення успіху завдяки праці; радість розумової праці.

За глибоким переконанням педагога-новатора, недостатньо здібні учні мають нерозвинене мислення, тому потребують такого психологічного засобу, як «... краса, що поєднує в собі образ і слово». Учений радить проводити з такими учнями спеціальні заняття у світі краси – серед природи [2, 182–183]. Доречною вважаємо й пораду педагога щодо мотивації навчання таких учнів: «Млявість, інертність, кволість нервових клітин кори півкуль головного мозку можна вилікувати подивом, зачудуванням, як млявість м'язів виліковують фізичними вправами» [6, 450]. Причому, дитина неодмінно має вірити у свої сили: «Якщо учень хоче знати, але не може, треба допомогти йому зробити хоч би маленький крок уперед, і цей крок стане джерелом емоційного стимулу думки – радості пізнання» [6, 466]. Ще одним ефективним засобом удосконалення навчальних досягнень «найміцніших горішків» учений називає розширення кола читання: чим «важча» дитина, чим більше непереборних труднощів, на які натрапляє вона у навчанні, тим більше їй треба читати. Читання вчить її мислити, а мислення починає пробуджувати сили розуму. Учень стає сприйнятливим до знань, коли багато думає [6, 451–452]. Тому, за В. Сухомлинським, специфікою індивідуалізації навчання учнів зі слабкою успішністю є не додаткові заняття, на яких учитель займається їхніми нескінченними «підтягуваннями», а самостійне читання ними науково-популярної літератури. Хоча обидві форми роботи плідні для розвитку успішності школярів за умови їх планування на науково обґрунтованій основі.

Оскільки найважливішим психологічним фактором особистісного розвитку підлітків учені (В. Давидов, Д. Ельконін, К. Поліванова та ін.) називають урахування особливостей їхньої провідної діяльності, визнаючи основою внутрішнього інтересу підлітків спілкування, взаємини з однолітками й дорослими, актуалізується запропонована В. Сухомлинським ідея діалогічного навчання учнів із низьким рівнем літературних знань і вмінь у конструктивному співробітництві: не лише з педагогом – на основі взаємної поваги особистостей, готовності допомагати самореалізації їхніх можливостей, оптимістичної віри в майбутнє, а й із однокласниками – коли учні працюють невеликими групами і відповіда-

ють за успіхи один одного [6, 622]. Продуктивність навчальної взаємодії школярів залежить від забезпечення психолого-педагогічних умов її організації.

Отже, окреслені В. Сухомлинським аспекти індивідуалізації навчально-корекційної роботи словесника, засновані на засадах педагогіки добра й діалогу, дають змогу обґрунтувати складники методичної моделі формування літературних знань і вмінь учнів із низьким рівнем навченості [1]:

- концептуальну ідею методичної системи, що полягає в цілеспрямованій корекції в учнів недоліків емоційно-пізнавальної сфери як основи успішного подолання ними читацьких труднощів та їхнього особистісного становлення;
- принципи цілеспрямованого розвитку літературних знань і вмінь в учнів із низьким рівнем успішності: індивідуалізації й гуманізації літературної освіти учнів із пізнавальними труднощами, єдності думки й почуття в осягненні ними художнього твору, модельованості педагогічних впливів на таких школярів;
- основні (індивідуальне та групове навчання з акцентом на застосуванні диференційованої допомоги учням) та окремі допоміжні (додаткові заняття

(консультації), самостійне читання учнів) форми корекційно-розвивальної роботи словесника.

Перспективи подальшої роботи з удосконалення шкільної літературної освіти вбачаються в екстраполюванні розглянутих ідей видатного вченого-педагога на вивчення української літератури учнями загальноосвітньої школи в умовах інклюзивного навчання.

Список використаних джерел

1. Мхитарян О. Підвищення навчальних досягнень учнів з української літератури : монографія / Ольга Мхитарян. — Миколаїв : Іліон, 2014. — 232 с.
2. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т.1. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 62—207.
3. Сухомлинський В. О. Про здоров'я і фізичне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т. 4. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 125—144.
4. Сухомлинський В. О. Про розумове виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т. 4. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 206—300.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т. 4. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 393—628.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т. 2. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 419—652.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5 т. — Т. 2. — К. : Рад. школа, 1977. — С. 149—418.

О. Д. МХИТАРЯН

Миколаїв

V. O. SUKHOMLYNSKYI IDEAS OF PEDAGOGICS OF GOODNESS AND DIALOGUE IN EDUCATIONAL AND CORRECTIONAL WORK OF THE TEACHER OF LITERATURE

The article deals with main ideas of scientific and pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi aimed at implementing his pedagogy of goodness and dialogue during educational and correctional influence of a philologist. Specific means of individual approach of a teacher to the students with low literary knowledge and skills are determined.

Keywords: pedagogy of goodness and dialogue of V. Sukhomlynskyi, educational and correctional work of a philologist, students with low level of literary development.

О. Д. МХИТАРЯН

г. Николаев

ИДЕИ ПЕДАГОГИКИ ДОБРА И ДИАЛОГА В. А. СУХОМЛИНСКОГО В УЧЕБНО-КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ УЧИТЕЛЯ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье рассмотрены основные идеи научно-педагогического наследия В. Сухомлинского, направленные на реализацию пропагандируемой им педагогики добра и диалога во время учебно-коррекционных воздействий словесника. Определены специфические средства индивидуального подхода учителя к ученикам с низким уровнем литературных знаний и умений.

Ключевые слова: педагогика добра и диалога В. Сухомлинского, учебно-коррекционная работа словесника, учащиеся с низким уровнем литературного развития.

Стаття надійшла до редколегії 01.08.2014